

marife

dini araştırmalar dergisi
Turkish Journal of Religious Studies

cilt / volume: 19 • sayı / issue: 2 • kış / winter 2019

ARAŞTIRMA
Research

Yüksek Din Öğretiminde Okul Terki

Ali Baltacı

Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Bilimleri Anabilim Dalı
alibaltaci@mersin.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0003-2550-8698>

Geliş Tarihi / Received: 27.09.2019 • Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 12.12.2019

Öz

Okul terki, öğrenciler ve eğitim kurumları için önemli sosyal, ekonomik, psikolojik ve kültürel sonuçları olabilen bir sorundur. Bu araştırmada yüksek din öğretimi kurumlarında okul terki sorunu ele alınmış, öğrenci ve öğretim elemanlarının olası çözüm önerilerine de yer verilmiştir. Fenomenolojik desende tasarlanan araştırmanın çalışma grubu, 2019-2020 öğretim yılı güz döneminde Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinde yer alan (Ankara, Marmara, İstanbul, Çukurova, Dicle, Uludağ, Atatürk, Muş Alparslan, Ondokuz Mayıs ve Dokuz Eylül Üniversiteleri) ilahiyat/İslam İlimler Fakültelerinde öğrenim gören 36 öğrenci ile aynı üniversitelerde görev yapan 11 öğretim üyesinden oluşmaktadır. Çalışma grubunun belirlemek için amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme tekniği kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, öğrenciler istihdam olanaklarının fazla olması ve aile yönlendirmesiyle ilahiyat programlarını tercih etmektedir. Ayrıca okul terki fakültelerin ilk yıllarında yaygın olarak görülmektedir. Okul terki yapan öğrencilerin lisede akademik başarıları ve sosyal uyumları düşüktür. Öğrenciler akademik başarısızlık, akademik ve sosyal çevreye uyum sorunları, maddi sorunlar, sağlık sorunları ve inanç çatışmalarına bağlı sorunlar nedeniyle okulu terk etmektedir. Din eğitimi literatürüne yeni ve farklı bir tartışma alanı kazandırma gayretindeki bu çalışmanın, sürdürülebilir din eğitim politikalarının belirlenmesi hususunda din eğitimi literatürüne katkı sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi, Yükseköğretim, Okul Terki, Öğrenci, Devamsızlık.

The School Dropout in Higher Religious Education

School dropout is a problem that can have important social, economic, psychological and cultural consequences for students and educational institutions. In this research, the problem of school dropout in higher religious education institutions was discussed and possible solution suggestions of students and lecturers were also included. The study group of the research, which was designed in a phenomenological way, assigned to 36 students studying in theology / Islamic Sciences Faculties of (Ankara, Marmara, İstanbul, Çukurova, Dicle, Uludağ, Atatürk, Muş Alparslan, Ondokuz Mayıs, and Dokuz Eylül Universities) in Turkey's seven geographic regions in the fall semester of 2019-2020 academic year, and consisted of 11 lecturers worked in same faculties. The criterion sampling technique, one of the purposeful sampling methods, was used to determine the study group. According to the results of the study, the students prefer theology programs due to its employment opportunities and family orientation. In addition, dropout is common in the first years of the faculties. Students who drop out of school have low academic achievement and social cohesion in high school. Students drop out due to academic failure, adaptation problems to an academic and social environment, financial problems, health problems and problems related to belief conflicts. It is thought that this study, which strives to give a new and different discussion area to the religious education literature, will contribute to the field.

Keywords: Religious Education, Higher Education, Dropout, Student, Absenteeism.

Atf / Cite as

Baltacı, Ali. "Yüksek Din Öğretiminde Okul Terki". *Marife* 19/2 (2019): 593-616.
<https://doi.org/10.33420/marife.625466>.

Summary

School dropout and school completion have been burning issues confronting general and special educators and school leaders for a long time. Schools and government agencies have made some efforts to deal with these issues. Dropping out means leaving high school, college, university or another group for practical reasons, necessities, or disillusionment with the system from which the individual in question leaves. At present, dropout rates among students are still high and pervasive. Understanding why students drop out of school is the key to addressing this major educational problem; yet, identifying the causes of dropping out is extremely difficult. Like other forms of educational achievement (e.g., test scores), the causes of dropping out are influenced by an array of proximal and distal factors related to both the individual student and to the family, school, and community settings in which the student lives. Regardless of the type of school, many common triggers may lead to students dropping studies at higher education. These may be individual issues or a mix of problems. If management does not address them adequately, it will lead to a significant decrease in student retention. Beyond any other signal, financial problems perhaps the primary predictor of student dropout. Even though universities are addressing student's lack of readiness they inherit from high school in areas such as language, there is a point where students cannot cope or handle the workload anymore and leave school. The student's expectations; conflict of interest between school, the job, and the family are among the dropout reasons. One of the important problems in higher religious education is the dropout of students. This study focuses on the students of higher religious education who are observed to have dropped out in the first years of their education. This study concentrates on the problem of dropout in higher religious education institutions and aims to determine the possible causes of the problem and to produce potential solutions.

This research is designed in a phenomenological approach, which is one of the qualitative research methods. The study group of the research consists of 36 students studying in the Faculties of Theology (Ankara, Marmara, İstanbul, Çukurova, Dicle, Uludağ, Atatürk, Muş Alparslan, Ondokuz Mayıs ve Dokuz Eylül) and 11 faculty members working in the same universities. The criterion sampling technique, one of the purposeful sampling methods, was used to determine the study group. To collect data, a semi-structured interview form was prepared for students and faculty members. The content analysis technique was used to analyze the data collected within the scope of the research.

When the findings are examined, it is seen that the majority of the students did not like the education they received in the high schools where they studied before high religious education and found that the quality of the education received was insufficient. Similarly, students who experienced school dropout experienced adaptation problems during their high school education both academically and socially. In addition, the reasons for students to choose theology faculties mostly depend on high employment opportunities. Factors such as 'the influence of family, relatives or friends' and 'interest and desire for theology' affect these preferences.

According to the findings, the majority of the students who have experienced school dropout do not feel connected to the school and express that they are aimless. The students stated that they were not satisfied with the quality of the teaching and that the circle of friends at the school did not connect themselves to the school. It is seen that the bulk of the students who are leaving school has academic, cultural and social adaptation problems. In addition, it was determined that the students who were leaving school did not participate in the activities in the faculty and could not adapt to the unique culture of the faculty and the cultural structure of the city. It was determined that the academic failures experienced by the students were the main reasons for dropout. Besides, the problems of adaptation to the academic and social environment are among the important reasons for dropout. Moreover, it was found that financial problems and conflicts of belief were among the reasons leading to student dropout. A striking result of the study is that dropout is mostly experienced in the early years of the university. Theology faculty students do not meet their expectations in the first years of school and have to deal with various conflict situations such as family, academicians or friends. Moreover, the first years of school were determined as the period in which social and cultural adaptation problems were frequently experienced.

Students and faculty members suggested that studies should be conducted to increase psychological counseling services, to activate the peer coaching system or mentoring and to increase family support in order to prevent school dropout. It is important to provide additional financial resources to students who are experiencing financial difficulties by creating in-school work opportunities.

Giriş

Dünyada son yıllarda bilginin iktisadi olarak değerlendirilmesi ve eğitim yoluyla dikey toplumsal hareketlilik sağlanabilmesi gibi pek çok nedene bağlı olarak yükseköğretime olan bireysel talep artırmıştır. Bunun yanında yükseköğretim mezunlarının geniş istihdam olanakları ve üniversitelerde sunulan mesleki eğitimin kalitesiyle okuldan işe geçiş süresinin kısalması gibi etkenler de artan yükseköğretim talebinde etkilidir.¹ Global düzlemde yaşanan yükseköğretim talebindeki artışa benzer bir eğilimin Türkiye’de de yaşandığı söylenebilir. Bu kapsamda Türkiye’de son yirmi yıldır yapılan yatırımlarla yükseköğretim kurumu ve öğrenci sayısında önemli bir artış yaşanmaktadır.² Yükseköğretimde söz konusu olan öğrenci temelli nicel gelişim eğiliminden yüksek din öğretim kurumları olan ilahiyat ve İslami ilimler fakültelerinin de etkilendiği görülmektedir. Yüksek din öğretim kurum ve öğrenci sayısında artış olmasına karşın, bu kurumların bina ve donanım eksiklikleri, nitelikli öğretim elemanı temininde yaşanan güçlükler ve finansman yetersizlikleri gibi çeşitli sorunlar da söz konusudur.³ Bunun yanında yüksek din öğretiminde yaşanan önemli sorunlardan birisi de öğrencilerin okul terkidir. Bu çalışma, özellikle öğrenimlerinin ilk yıllarında okul terki yaşadığı gözlemlenen yüksek din öğretimi öğrencilerine eğilmektedir. Bunun yanında son dönemlerde açılan ve yaygınlık kazanan özel ilahiyat akademilerinin de öğrencileri okul terkine sevk ettiğine yönelik görüşlerin olması, okul terki sorununun ele alınmasını gerektirmiştir. Genelde din öğretiminde, özelde ise yüksek din öğretiminde okul terki konusunu inceleyen akademik bir çalışmaya henüz rastlanılamamış olması bu çalışmanın yürütülmesindeki temel gerekçedir. Çalışma ile okul terki olgusunun yüksek din öğretimindeki yeri belirginleştirilmeye çalışılacaktır. İleride bu yönde çalışmayı düşünen araştırmacılar için nitelikli veri sağlanması da araştırmanın gerekçeleri arasındadır. Bunun yanında araştırma ile okul terki sorununun nedenleri ve çözümüne ilişkin öğretim elemanı görüşlerine başvurularak konu çok boyutlu bir şekilde ele alınacaktır.

Bu çalışma, yüksek din öğretim kurumlarında görülen okul terki sorununa odaklanmakta ve sorunun muhtemel nedenlerini belirleme ve potansiyel çözüm önerileri üretme amacını gütmektedir. Okul terkinin kuramsal temellerinin nitel araştırma yöntemiyle elde edilen verilerle ne derece örtüştüğüne odaklanan bu çalışma pratikte yaşanan sorunlardan hareketle Türkiye özelinde okul terki kavramını

¹ Doğan Uysal - Emel Ersun Aydemir, “Türkiye’de Yükseköğretim Kavramı ve Yükseköğretimin İstihdam ve Ekonomiye Etkisinin Analizi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 35 (2016): 277.

² Güngör Turan, “Türkiye’de Yüksek Öğretim ve Ekonomik Büyüme”, *Journal of Epoka University* 5/2 (2016): 2.

³ İbrahim Turan - Bayramali Nazıroğlu, “İlahiyat Fakültesine Yeni Gelen Öğrencilerin Sorun ve Beklentileri: OMÜ İlahiyat Fakültesi Örneği”, *Journal of International Social Research* 8/36 (2015): 474-475.

din eğitim bilimi çevrelerinde belirginleştirme amacını da taşımaktadır. Bu bağlamda okul terki yaşayan öğrencilerin yükseköğrenim öncesi eğitim deneyimleri, ilahiyat/İslami ilimler fakültelerini tercih etme süreçleri, ilahiyat fakültesine duyulan bağlılık düzeyleri, akademik ve sosyal uyum durumları belirlenmeye çalışılacaktır. Ayrıca okul terkinin nedenleri ve çözüm önerilerine ilişkin öğrenci ve öğretim elemanı görüşlerine de yer verilecektir.

1. Okul Terki Kavramı

Öğrencilerin yükseköğretim kurumlarından mezun olmadan ilişkisini kesmesi, okul terki olarak tanımlanabilir. Literatürde okul terki, bir ya da daha fazla öğretim dönemi boyunca okula ara verme, okulu terk ederek başka bir okulda öğretime devam etme ve eğitim sistemini süresiz terk ederek sistem dışına çıkma olarak belirlenen farklı biçimler üzerinden tanımlanmaktadır.⁴ Okula ara veren öğrenciler, çoğunlukla belirli bir süre sonra öğrenim yaşantılarına dönmektedir. Okulu terk edenler sıklıkla başka bir okulda öğretime devam etmekte veya öğrenim gördüğü lisans alanını vb. değiştirmektedir. Sistemi terk edenler ise sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik sebeplerle yükseköğretimden ayrılmaktadır.⁵

Öğrencilerin yükseköğretimi terk etmesinde iki tür eğilim söz konusudur: zorunlu ve gönüllü (isteğe bağlı) terk.⁶ Öğrencinin okulu terk etmekten başka çözüm bulmadığı zorunlu terk; öğrencinin yaşadığı hastalıklar, ailevi sorunlar, üniversiteye ve sosyal çevreye uyum sorunları, maddi sıkıntılar, akademik başarının düşüklüğü gibi farklı nedenlere bağlı olarak gelişen bir durumdur. Okulu zorunlu olarak terk eden öğrencilerin büyük bölümü üniversite sisteminden ayrılmakta veya okula geri dönüşleri uzun bir süreçte olabilmektedir.⁷ Öğrencinin kendi isteğiyle gönüllü bir şekilde okulu terk etmesi, derslerde sıkılma veya ders içeriklerinin kendi kapasitesinin ya çok altında ya da üstünde olduğunu düşünme, arkadaşları ile sağlıklı iletişim kuramama, üniversitenin bulunduğu şehri veya akademik personeli sevmeme gibi sıklıkla öğrencinin yaşadığı psikososyolojik etkenlere bağlıdır.⁸ Yükseköğretim kurumlarında çoğunlukla zorunlu terkin görüldüğü, gönüllü terk durumu ile daha az karşılaşıldığı belirlenebilir.⁹ Rumberger, genellikle maddi sıkıntılar gibi dışsal etmenlere bağlı olan zorunlu terke karşın gönüllü terk durumunda kişiler arası ilişkiler ve akademik etkinliklerin öğrenciyi motive edememesi gibi unsurların da önemli

⁴ Vincent Tinto, "Dropout from Higher Education: A Theoretical Synthesis of Recent Research", *Review of Educational Research* 45/1 (1975): 90.

⁵ Sofie J. Cabus - Kristof De Witte, "Why Do Students Leave Education Early? Theory and Evidence on High School Dropout Rates", *Journal of Forecasting* 35/8 (2016): 692.

⁶ Stephen F. Hamilton, "Raising Standards and Reducing Dropout Rates.", *Teachers College Record* 87/3 (1986): 412.

⁷ Ahmet Uysal, "Okulu Bırakma Sorunu Üzerine Tartışmalar: Çevresel Faktörler", *Milli Eğitim Dergisi* 178 (2008): 142-143.

⁸ Scott J. South v.dğr., "Student Mobility and School Dropout", *Social Science Research* 36/1 (2007): 70-71.

⁹ Çare Sertelin Mercan - S. Armağan Yıldız, "Eğitim Fakültesi Birinci Sınıf Öğrencilerinin Üniversiteye Uyum Düzeylerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi", *HAYEF Journal of Education* 8/2 (2011): 149.

olduğunu bildirmektedir.¹⁰ Bunun yanında zorunlu terk durumunda akademik yaşantıda karşılaşılan çeşitli durumların (derslerde başarısızlık, öğretim elemanlarının yetersizliği vb.) da etkisi olduğu bilinmektedir.¹¹

1.1. Yüksek Din Öğretiminde Okul Terki

Yükseköğretimde okul terki, biçim ve sebepleri değişiklik gösterse de küresel bir sorundur. Örneğin yükseköğretimde herhangi bir derece veya diploma almaksızın okulu terk edenlerin genel öğrencilere oranı İngiltere’de %17, İskoçya’da %19, İrlanda’da %19, İsveç’te %19 ve Norveç’te %18 iken İtalya’da %14, Fransa’da %16’dır. İspanya’da yükseköğretime başlayanların ancak %23’ü mezun olabilmektedir. Japonya ve Güney Kore’de okul terki %6 seviyelerinde iken Güney Afrika, Arjantin ve Brezilya gibi ülkelerin bazı üniversitelerinde bu oran %85'lere çıkabilmektedir.¹² Küresel çapta okul terkine ilişkin veriler olsa da Türkiye’de yıllar içinde okul terkinin durumunu belirlemeye yönelik nitel ve nicel çalışmaların henüz yapılmadığı, bu kapsamda sağlıklı verilerin olmadığı söylenebilir.

Yükseköğretimde okul terki olgusunu ve ayrılış sürecini açıklamaya çalışan çeşitli kuramlar bulunmaktadır. Öğrencilerin tutum ve davranışları, çatışmaları yönetme becerileri, zorluklarla başa çıkma stratejileri, öz-yeterlik ve sosyal sermaye düzeyleri gibi psikolojik, sosyolojik ve kültürel süreçlere değinen kuramlar söz konusudur.¹³ Kuramlardan hareketle okul terki sürecinin yapısı ve niteliklerini anlamaya çalışan sosyolojik model, öğrenci uyum modeli, öğrenci yıpranma modeli, öğrenciyi okula bağlama modeli gibi farklı strateji, uygulama ve modeller üretilmiştir.¹⁴ Özellikle Tinto'nun geliştirdiği “Öğrenci Uyum Modeli” (Student Integration Model – SIM), literatürde geniş ölçüde kabul edilmiş ve sonraki yıllarda yapılan eklemelerle model, okul terki olgusunun anlaşılmasına katkı sunmuştur. Söz konusu model, yükseköğretimde okul terkine neden olan unsurları belirlemeye çalışmaktadır. Bu unsurlar arasında: öğrencinin aile yapısı ve ailesi ile ilişkileri, geçmiş eğitim deneyimleri, eğitimden beklentileri ve beklentinin karşılanma düzeyi sayılabilir. Ayrıca öğrencinin kariyer hedefleri, maddi imkânlar ve üniversitede karşılaşılan sosyal ve eğitsel yaşantıya uyum zorlukları da okul terkine neden olabilen unsurlardandır.¹⁵ Buradan hareketle yükseköğretimde okul terkine sebep olabilecek unsurlar: bireysel ve kurumsal temelde düşünülebilir.

İlahiyat ve İslami ilimler fakültelerinde, temelde gelecekte profesyonel olarak din hizmetlerini yürütme niyetinde olan öğrencilere eğitim sunulmaktadır. Ayrıca din alanında araştırma faaliyetleri yoluyla akademik bilgi üretilmesi, sosyal hizmet

¹⁰ Russell W. Rumberger, *Dropping Out* (Boston: Harvard University Press, 2011), 54.

¹¹ Christine A. Christle v.dğr., “School Characteristics Related to High School Dropout Rates”, *Remedial and Special Education* 28/6 (2007): 330.

¹² Chris van Klaveren v.dğr., “The Higher Education Enrollment Decision: Feedback on Expected Study Success and Updating Behavior”, *Journal of Research on Educational Effectiveness* 12/1 (2019): 70-72.

¹³ Ching-Chiang Yeh - Ching-Wen Hsu, “Mining the Student Dropout in Higher Education”, *Journal of Testing and Evaluation* 48/6 (2019): 4.

¹⁴ John D. Wilson, *Student Learning in Higher Education* (New York: Routledge, 2018), 167.

¹⁵ Maria do Carmo Nicoletti, “Revisiting the Tinto’s Theoretical Dropout Model”, *Higher Education Studies* 9/3 (2019): 52-55.

projeleri ve diğer geliştirme faaliyetleri ile entelektüel bir kimliğe sahip olan yüksek din öğretim kurumları için okul terki olgusu önemli bir sorundur. Son on beş yıllık süreçte 22 olan İlahiyat/İslami ilimler fakülte sayısı 2019 yılı itibarıyla 96'ya yükselmiştir.¹⁶ Benzer bir gelişim öğrenci sayısında da görülmektedir. 2019 yılı verilerine göre yüksek din öğretimi kurumlarının son sınıflarına kayıtlı toplam öğrenci sayısı 19.687'dir.¹⁷ 2018 yılında örgün yüksek din öğretimi kurumlarının 11.668 mezun verdiği dikkate alındığında, artan fakülte ve öğrenci sayısı ile birlikte okul terkinin de artış eğiliminde olduğu bilinmektedir. Elbette toplam öğrenci sayılarında yıllara göre değişen farklılık incelenerek okul terki oranını belirlemek sorunludur. Çünkü her yıl yeni bir yüksek din öğretimi kurumu açılmakta ve kayıtlı öğrenci sayısı bu nispette artmaktadır. Ancak üniversite ve fakülte bazında okul terki oranı belirlenebilir.¹⁸ Örneğin 2014-2015 öğretim yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesine lisans düzeyinde kayıt yaptıran 226 öğrenciden 2018-2019 öğretim yılında 212 öğrenci mezun olabilmektedir.¹⁹ İstanbul İlahiyat Fakültesi için okul terk oranı %7,2 olarak hesaplanabilir. Bu oran Ankara İlahiyat Fakültesinde %9,1; Marmara İlahiyat Fakültesinde %9,8; Uludağ İlahiyat Fakültesinde %10,1 ve Atatürk İlahiyat Fakültesinde %10,4 olarak belirlenmiştir.²⁰ Yüksek din öğretim kurumları özelinde okul terk oranı 2018 yılı için toplamda %10,75 olarak saptanmıştır. Bu oran genel yükseköğretimdeki %22'lik okul terki oranı ile kıyaslandığında düşük görülse de önem arz eden ve çözülmesi gereken bir sorunun varlığını belirlemektedir.

Yüksek din öğretiminde okul terk olgusu, yabancı literatürde ilgi görse de Türk din eğitimi literatüründe konu ile ilgili akademik bir çalışmaya henüz rastlanmamıştır. Ancak konu eğitim bilimleri literatüründe sınırlı şekilde çalışılmıştır. Bu çalışmalar çeşitli öğretim kademesindeki (ilkokul, ortaokul vb.) öğrencilerin okul terki nedenlerine odaklanmıştır. Yüksek din öğretiminde okul terkinin sebeplerini, etkilerini ve risk alanlarını belirleyen ve okul terkinin önlenmesi amacıyla politika ve stratejiler öneren bir çalışmanın olmaması literatürdeki önemli bir eksikliklerdir. Okul terki sorunu, çeşitli zamanlarda çıkarılan öğrenci aforizmaları gündeme gelmekte;

¹⁶ İlahiyat ve İslami İlimler Fakültelerinin güncel bilgileri için Bkz.: <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=20041>

¹⁷ Söz konusu veriler YÖK ATLAS veri tabanı kullanılarak elde edilmiştir. Ayrıntılı veriler için bkz: <https://yokatlas.yok.gov.tr/>

¹⁸ Bu oranın tespiti için kayıt yaptıran öğrencilerden mezun öğrencilerin sayısını çıkarmak yeterli değildir. Ayrıca ders yılı içinde kayıt donduranlar, başarısızlıktan dolayı okulu uzatanlar vs. de dikkate alınmalıdır. Ancak kayıt dondurulması ve okulu uzatma durumu gibi öğrencinin aktif olarak okula devam ettiği durumlar, okul terki olarak nitelenemez. Okul terki, öğrencinin kaydını sildiren veya haber vermeksizin derslere devam etmemesi ve devamsızlık nedeniyle süresi içinde mezun olamamasıdır. Başarısızlık nedeniyle veya diğer nedenlerle okulu geçici olarak bırakma durumu okul terki değil, öğrenime ara verme durumu olarak değerlendirilir. Daha ayrıntılı bilgi için Bkz: Vincent Tinto, "Defining Dropout: A Matter Of Perspective", *New Directions for Institutional Research* 1982/36 (1982): 3-15.

¹⁹ Söz konusu veriler, İstanbul Üniversitesi Öğrenci İşleri Daire Başkanlığından alınmış olup kaydını kendi isteğiyle sildiren, kaydı fakülte tarafından silinenler ile devamsızlık nedeniyle kaydı silinenleri kapsamaktadır. İlgili sayıya yatay geçiş yapanlar veya bir proje kapsamında öğrenimine başka bir üniversitede devam edenler eklenmemiştir.

²⁰ Öğrenci sayıları YÖK ATLAS veri tabanı üzerinden sınıf seviyelerine göre ayrı ayrı alınmıştır. Öğrenci sayılarına, İLİTAM, dikey geçiş sınavı, yurt içi/dışı öğrenci değişim programları ve yatay geçiş ile gelen öğrenciler dâhil edilmemiştir.

sorunun çözümüne yönelik kapsamlı politikalar üretmek yerine popülist uygulamalarla yapay çözümler sunulmaktadır. Bu noktada yükseköğretim kurumlarının tek taraflı öğrenci ilişkisini silmesinin engellenmesiyle okul terkinin azaltılabileceği umulmaktadır.²¹ Oysa okul terki etraflıca ele alınması gereken oldukça karmaşık ve önemli bir sorundur.

Öğrenciler açısından yüksek din öğretimine girmenin yanında, sistem içerisinde kalma ve başarılı olmanın da çeşitli zorlukları söz konusudur. Türkiye’de 2019 yılı itibarıyla 1.985.629 aday bir lisans programına girmek için merkezi sistem sınavına girmiş; bu adaylardan 193.711’i tercihleri arasında yüksek din öğretim kurumlarına yer vermiştir. 2019 yılında yüksek din öğretimi kurumlarına yerleşen aday sayısının 19.858 olduğu düşünüldüğünde yaklaşık her on adaydan birisinin sisteme giriş yaptığı belirlenebilir.²² Bu oran, Türkiye’de üniversiteye geçişin ne derece güç olduğunun göstergesidir. Ayrıca üniversiteye girişin zor olduğu Türkiye’de yükseköğretim kurumlarındaki okul terki oranlarının belirlenmesi ile sistemde oluşan maliyetlerin hesaplanması önem arz etmektedir. Bu bağlamda okulu terk eden öğrencinin vaz geçme maliyetinden bahsedilebileceği gibi okul terki yapan öğrencinin, okula yerleşemeyen öğrencilerin hakkını yediği gibi etik tartışmalara da gidilebilir.

Okul terkinin sebepleri ve muhtemel sonuçlarıyla ilgili bilgi sahibi olmak, yüksek din öğretiminin niteliğinin artırılmasına katkı sağlayabilir. Ayrıca okul terkinin azaltılmasına ilişkin strateji ve politikaların geliştirilmesiyle eğitime ayrılan kaynakların daha etkin kullanımının sağlanması önemlidir. Yüksek din öğretiminde yaşanan okul terki tartışmalarından hareketle bu araştırmanın amacı, yüksek din öğretim kurumlarında okul terki sorununun belirlenmesi ve bu sorunun yüksek din öğretimi kurumlarındaki karşılığının görünür kılınmasıdır. Başka bir deyişle bu araştırmanın temel problemi okul terki olgusunu Türkiye’deki yüksek din öğretimi ölçeğinde belirlemek ve hâlihazırda var olan bu olgunun sebepleri ve çözüm önerilerine odaklanmaktır. Bu amaçla okul terkinin oluşum süreci ve bu süreçte etkili olan unsurlar ile okul terkinin önlemeye yönelik çözüm önerileri ve stratejiler belirlenmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda bir yüksek din öğretimi kurumunda öğrenciyken okul terki yaşayıp öğrenci aflarıyla öğrenim hayatına dönen öğrencilerin ve ilahiyat/İslami ilimler fakültelerinde çalışan öğretim elemanlarının görüşlerinden yararlanarak okul terkinin çok boyutlu doğasının anlaşılması amaçlanmaktadır.

2. Yöntem

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan bir fenomenolojik yaklaşımda tasarlanmıştır. Fenomenolojik araştırmalar, fark edilen ancak hakkında derinlikli bir anlayışın olmadığı olguların ele alındığı çalışmalardır.²³ Bu noktada araştırma sürecine yön veren olgu yüksek din öğretiminde yaşanan okul terkidir.

Yüksek din öğretiminde okul terki sorunu öğrenci ve öğretim elemanını doğ-

²¹ İbrahim Alper Köse, “Yükseköğretim Kurumlarında Öğrenci Sadakati”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* 2/2 (2012): 116.

²² İlgili veriler YÖK ATLAS veri tabanından elde edilmiştir. Güncel veriler için Bkz.: <https://yokatlas.yok.gov.tr/netler-tablo.php?b=20041>

²³ Mark D. Vagle, *Crafting Phenomenological Research* (Routledge, 2018), 7-9.
Marife 19/2 (2019): 593-616

rudan etkilemektedir. Öğrenci, okul terkinin öznesidir; öğretim elemanının ise öğrencilerle doğrudan iletişim kurduğundan okul terki olgusunun nedenleri ve sonuçları hakkında derinlikli bilgiye sahip olabileceği düşünüldüğünden, çalışmanın bu iki grubu kapsayacak şekilde yürütülmesi planlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, 2019-2020 öğretim yılı güz döneminde Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinde yer alan (Ankara, Marmara, İstanbul, Çukurova, Dicle, Uludağ, Atatürk, Muş Alparslan, Ondokuz Mayıs ve Dokuz Eylül Üniversiteleri) ilahiyat/İslami İlimler Fakültelerinde öğrenim gören 36 öğrenci ile aynı üniversitelerde görev yapan 11 öğretim üyesinden oluşmaktadır. Çalışma grubunun belirlemek için amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme tekniği kullanılmıştır.²⁴ Bu bağlamda ölçüt, 2018 yılında çıkarılan 7143 sayılı kanun ile kabul edilen af kapsamında üniversite öğrenimlerine dönmüş olmaktır. Bunun yanında örnekleme çeşitliliğinin sağlanabilmesi amacıyla cinsiyet, medeni durum ve yaş gibi demografik özellikler de diğer bir ölçüttür. Çalışma grubunda yer alan öğretim üyelerinin belirlenmesinde ise af kapsamında dönen öğrencilerin dersine girme ölçütü aranmıştır. Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin 14'ü kadın 22'si erkek; 26'sı evli ve 24'ü 35 yaşından büyüktür. Öğrencilerden 5'i Ankara, 6'sı Marmara, 5'i İstanbul, 4'ü Çukurova, 3'ü Dicle, 5'i Uludağ, 3'ü Atatürk, 1'i Muş Alparslan, 2'si Ondokuz Mayıs ve 2'si Dokuz Eylül Üniversitelerinde öğrenim görmektedir. Çalışma grubunda yer alan öğretim üyelerinin 2'si kadın 9'u erkektir. Öğretim üyelerinden 4'ü profesör, 3'ü doçent ve 4'ü doktor öğretim üyesidir. Öğretim üyelerinin ikisi Ankara, ikisi Marmara, birer kişi de İstanbul, Muş Alparslan, Dicle, Ondokuz Mayıs, Dokuz Eylül, Atatürk ve Uludağ üniversitesi ilahiyat/İslami ilimler fakültelerinde çalışmaktadır.

Çalışma kapsamında veri toplamak amacıyla öğrenci ve öğretim üyeleri için ayrı hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu geliştirilirken literatür incelenmiş ve yüksek din öğretimi özelinde okul terkinin açıklayan kavramlar tespit edilmiştir. Kavramlardan hareketle araştırmanın amacını açıkladığı düşünülen sorular bir araya getirilerek taslak form hazırlanmıştır. Taslak form, araştırmaya katılmayan uzmanlardan²⁵ oluşan bir gruba sunulmuş; uzmanlardan alınan dönütler ile formun kapsam geçerliği sağlanmaya çalışılmıştır. Öğrenci ve öğretim elemanları için hazırlanan mülakat formları farklılık göstermektedir. Öğrencilere geçmişteki okul yaşantıları, yükseköğrenimleri süresince karşılaştıkları sosyal ve eğitsel yaşantılar ile okul terk nedenlerine ilişkin sorular sorulmuştur. Öğretim elemanlarına ise okul terkinin nedenleri ve terk sorununun nasıl çözümlenebileceğine ilişkin sorular yöneltilmiştir.

Veri toplama sürecinde araştırmacı, çalışma grubundaki öğrenci ve öğretim üyeleriyle yüz yüze görüşmüş; her görüşme öncesinde araştırılan konu ile ilgili bilgi verilmiş ve araştırmaya katılımında gönüllülük ilkesi aranmıştır. Öğretim üyeleriyle

²⁴ Ali Baltacı, "Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (2018): 254-255; Şener Büyüköztürk, *Eğitimde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi, 2019), 92-94.

²⁵ Anılan uzmanlar: Din eğitimi alanında profesör unvanına sahip bir uzman ile aynı alanda doçent unvanına sahip iki uzman; din sosyolojisi ve din psikolojisi alanında doktora derecesine sahip dört uzman ile üç eğitim programları ve iki eğitim yönetimi profesörüdür.

yapılan görüşmeler genellikle öğretim üyesi odasında; öğrencilerle yapılan görüşmeler kütüphane veya kafeteryalarda gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler katılımcılardan izin alınarak ses kayıt cihazına kaydedilmiş; gerekli durumlarda not alınmıştır. Görüşmeler esnasında çalışmanın amaçlarını veya veri toplama sürecini olumsuz yönde etkileyebilecek durumlardan sakınılmış; katılımcıları yönlendirici veya görüşlerini açıkça bildirmelerini kısıtlayıcı bir tutum içine girilmemiştir. Fenomenolojik araştırma sürecinde araştırmacının rolü, incelenen olgu özelinde verilerin toplanması, çözümlenmesi ve bulguların değerlendirilip yorumlanmasından ibarettir.²⁶

Araştırma kapsamında toplanan verilerin çözümlenmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi, araştırılan olgunun sınırlarının kuramsal olarak kestirilemediği veya derin çözümlemelere ihtiyaç duyulan durumlarda kullanılmaktadır.²⁷ Verilerin analizinde ilk olarak ses kayıtları deşifre edilmiş; daha sonra bir uzman tarafından kayıtların doğru deşifre edildiği teyit edilmiştir. Veriler arasında bağlantıların kurulabilmesi amacıyla alt düzey kodlamalar yapılmıştır. Kodlar birleştirilerek kategoriler (alt tema) oluşturulmuş; kategoriler bir araya toplanarak temalar belirlenmiştir. Analiz süreci sonunda elde edilen kod, kategori ve temaların güvenilirliğini sağlamak amacıyla araştırma verileri, nitel alan araştırmalarında deneyimli olan üç uzmanın incelemesine sunulmuştur. Bu kapsamda uzmanlar, araştırma verilerini yeniden kod, kategori ve temalara ayırmışlardır. Uzmanlar arasında görüş birliğini sağlamak amacıyla Miles ve Huberman'ın kodlayıcılar arası güvenilirlik formülü kullanılmıştır.²⁸ Bu kapsamda araştırma verilerinin kodlayıcılar arası güvenilirlik yüzdesi % 88 olarak hesaplanmıştır. Miles ve Huberman, kodlayıcılar arası güvenilirliğin en az % 80 olması gerektiğini belirttiklerinden, araştırma kapsamında hesaplanan güvenilirlik oranının yeterli olduğu veya çalışmanın ölçmek istediği olguyu güvenli bir şekilde belirlediği söylenebilir.

3. Bulgular

Araştırma bulguları, öğrenci ve öğretim elemanlarının görüşlerinin tema ve kategoriler altında sınıflandırılması ve temaların detaylarının anlaşılması amacıyla katılımcı görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılarak sunulmuştur.

3.1. Yükseköğretim Öncesi Eğitim ve Öğretim Yaşamı

Öğrencilerin, yüksek din öğretim kurumlarına kayıt yaptırmadan önce hangi eğitimleri aldığı veya ne tür bir öğrenim deneyimlerine sahip oldukları bilgisinin okul terki kavramını etkileyebileceği düşüncesinden hareketle öğrencilere geçmiş öğrenim yaşamları hakkında sorular sorulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 1'de

²⁶ Thomas Groenewald. "A Phenomenological Research Design Illustrated", *International Journal Of Qualitative Methods* 3/1 (2004): 47-48.

²⁷ Mayring, Philipp. "Qualitative Content Analysis." *A Companion To Qualitative Research* 1/1 (2004): 163-164; Ali Baltacı, "Nitel Veri Analizinde Miles-Huberman Modeli", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/1 (2017): 8-9; Barbara Downe - Wamboldt. "Content Analysis: Method, Applications, And Issues", *Health Care For Women International* 13/3 (1992): 316.

²⁸ Bu işlemde Güvenirlik=[Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı)] x 100 formülü ile hesaplanmaktadır.

yer almaktadır:

Tablo 1. Öğrencilerin Yükseköğrenim Öncesi Eğitim Yaşantılarına Dair Görüşleri

Tema	Olumlu Görüş (f)	Olumsuz Görüş (f)
Lisede alınan eğitimin niteliği	10	26
Bireysel akademik başarı	7	29
Sosyal ve kültürel uyum	12	24

Tablo 1 incelendiğinde, öğrencilerin büyük çoğunluğunun, yüksek din eğitimi öncesinde öğrenim gördükleri liselerde aldıkları eğitimi beğenmediği, alınan eğitimin niteliğini yetersiz bulduğu görülmektedir. Benzer şekilde okul terki yaşayan öğrenciler, akademik ve sosyal olarak lise öğrenimleri boyunca uyum sorunları yaşamışlardır. İki öğrenci, ilkokul sonrasında okul yaşantısı olmadığını, ortaokul ve liseyi açıktan okuyarak tamamladıklarını, bu durumun aldıkları eğitimin niteliğini azalttığını dile getirmişlerdir. Tema ile ilgili öğrenci görüşlerinden bazıları aşağıda yer almaktadır:

"...Anadolu İmam Hatip lisesinde okudum. Eğitimin kalitesi, Anadolu liseleriyle karşılaştırılmayacak kadar kötüydü. Birçok ders boş geçiyordu. Boş geçen matematik, kimya gibi derslerde Kur'an-ı Kerim okuyorduk. Akademik olarak uyum sağlayamadım, sosyal imkânlar da kısıtlı olduğu için okulu hiç sevemedim. Babamın baskısıyla okudum" (Öğrenci 7, Erkek, Yaş 29, Bekâr).

"...İmam hatip yaşantım boyunca bir cemaat yurdunda kaldım. Dışarı ile temasımız yoktu, sosyal olarak kapalı bir ortamdı; akademik olarak daha başarılı olabilirdim. Okulda kalabalık sınıflarda niteliksiz bir eğitim aldık. Lise dönemim hayatımın kayıp yıllarıydı diyebilirim" (Öğrenci 13, Erkek, Yaş 30, Evli).

Katılımcılardan bazıları yükseköğretim öncesi yaşamlarında akademik anlamda başarılı olamadıklarını, dersleri dinlemediklerini ve ödevleri yapmadıklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca, sosyal ve kültürel olarak okula, öğretmenlerine ve arkadaşlarına uyum sağlayamadıklarını, yakın ilişkiler kuramadıklarını söyleyen öğrenciler de bulunmaktadır.

"...Ortaokulda akademik olarak pek başarılı değildim. Belki de imam hatip lisesine gitmemin sebebi buydu. Lisedeyken de derslerde başarısızdım. Öğretmenleri dinlemez, sınıftan olup bitenden ayrı bir şekilde vakit geçirirdim. Bu benim uyumsuz bir kişi olmamı ve üniversiteye ayak uyduramamış olmamı sağladı..." (Öğrenci 20, Kadın, Yaş 27, Bekâr).

"...Lisede öğretmenler ile bizim aramızda aşılmaz duvarlar vardı. İletişim kuramıyorduk. Zaten ergenlik yıllarım zor geçmişti; akademik olarak başarısızdım ve ders tekrarı yapıyordum. Sosyal uyumsuzluklar da eklenince lise hayatım kâbus gibiydi" (Öğrenci 4, Erkek, Yaş 28, Evli).

3.2. Yüksek Din Öğretim Kurumlarını Tercih Süreci

Öğrencilerin ilahiyat/İslami ilimler fakültelerine giriş öncesindeki kararlılıkları, beklentileri ve beklentinin karşılanma düzeylerinin okul terki üzerinde bağlayıcı etkisi olduğu düşünülmüş; bu bağlamda, yüksek din eğitimi kurumlarını tercih

nedenleri sorulmuştur. Öğrencilerin bu konudaki görüşleri Tablo 2’de yer almaktadır:

Tablo 2. Okul Terki Yaşamış Öğrencilerin İlahiyat Fakültesini Tercih Nedenleri

Tema	Sayı (f)
İş bulma ve istihdam olanaklarının fazlalığı	11
Aile, akraba veya arkadaş etkisi	7
İlahiyat alanına duyulan ilgi ve istek	5
Fakültenin bulunduğu şehir	4
Bağlı olunan dini cemaatin yönlendirmesi	4
Üniversite giriş sınavı puanı	3
Lise/dershane veya çevrenin yönlendirmesi	2

Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerin ilahiyat/İslam ilimler fakültelerini tercih etme nedenlerinin çoğunlukla iş bulma ve istihdam olanaklarının fazlalığı olduğu görülmektedir. “Aile, akraba veya arkadaş etkisi” ile “ilahiyat alanına duyulan ilgi ve istek” gibi unsurlar, tercihler üzerinde etkili olmaktadır. Tema ile ilgili öğrenci görüşlerinden bazıları aşağıdadır:

“...İlahiyat fakültesinin seçmem de mezunların kolay iş bulması ve istihdam olanaklarının fazla olması etkiliydi. Mezun olunca toplumda bir yeriniz oluyor ve din adına söz söyleyecek ehliyette oluyorsunuz. Ancak tercihimdeki temel neden kesinlikle işsiz kalma korkusuydu...” (Öğrenci 32, Erkek, Yaş 36, Evli).

“...Din öğretime yönelmemde akrabalarım ve özellikle babam etkili oldu. Başka bir fakülte kazandığımda okutmayacaklarını söylediler. Ben de sırf öğrenim hayatım bitmesin diye ilahiyat okudum...” (Öğrenci, 23, Kadın, Yaş 33 Evli).

“...İmam hatipteyken dini bir cemaate üyeydim. Onlar benim ilahiyat okumamı çok istiyorlardı. Mezun olunca cemaat içinde kalacaktım, evlenecek ve cemaatin yurdunda veya camilerinde vb. görev yapacaktım. Gerçi puanım başka bölüm için yeterli değildi ve ben de ailemin yaşadığı şehirden ayrılmak falan istemiyordum. Bu sebeplerle seçtim...” (Öğrenci 16, Erkek, Yaş 28, Bekâr).

3.3. Yüksek Din Öğretim Kurumlarına Duyulan Bağlılık

İlahiyat/İslami ilimler fakültelerinde beklentileri karşılanmayan ve okula herhangi bir bağlılık hissetmeyen öğrencilerin, okulu terk etmeye daha yatkın olduklarına ilişkin literatürde yer alan görüşlerden hareketle öğrencilere öğrenim gördükleri yüksek din öğretimi kurumuna ilişkin düşünceleri sorulmuştur. Bu konudaki görüşler Tablo 3’te yer almaktadır:

Tablo 3. Okul Terki Yaşamış Öğrencilerin Okula Bağlılığa İlişkin Görüşleri

Kategoriler	Olumlu Görüş (f)	Olumsuz Görüş (f)
Okula bağlılık hissetme	2	34
Amaçsızlık	30	6
Eğitim ve öğretimin niteliği	3	34
Arkadaş ve sosyal çevre	4	32
Okulun imkân ve olanaklarının yetersizliği	7	29
Akademisyen ilgisizliği ve yetersizliği	11	25

Tablo 3 incelendiğinde, okul terki yaşamış öğrencilerin büyük çoğunluğunun

kendilerini okula bağlı hissetmedikleri, amaçsız oldukları, eğitim ve öğretimin niteliğinden memnun olmadıkları, okuldaki arkadaş çevresinin kendilerini okula bağlamadığını dile getirmişlerdir. Tema ile ilgili öğrenci görüşlerinden bazıları aşağıda sunulmuştur:

“Bir amacım yoktu sanırım ya da kendimi bir ilahiyat fakültesi öğrencisi gibi görmedim hiç, öyle ki okula da bağlanamıyordum. Ayaklarım ters gidiyordu okula giderken, arkadaşlarımdan da nefret ediyordum hocalardan da...” (Öğrenci 11, Erkek, Yaş 26, Bekâr).

“Okulu ilk gördüğümde bomboş bir bina hissi verdi bana, şehrin dışında bir dağın yamacına kurulmuş barakalardan bozma bir fakülte. Ne kantin ne bahçe ne de kütüphane vardı; erkek ve kız yan yana gelince güvenlik müdahale ediyordu... Hocalar zaten kendilerini fildişi kulelerde görüyordu ve hiçbir sorunumuza çözüm üretmiyorlardı. Şehir zaten sosyal imkân sunmuyordu. Arkadaş çevresi de sıkıntılıydı; eğitim ise içler acısı seviyelerdeydi. Akademisyenler o kadar yetersiz ve kendilerini yenilemeyen tiplerdi ki imam hatip lisesinde öğrendiklerimle üçüncü sınıfa kadar kitap açmadan geldim. Sonra bıraktım...” (Öğrenci 7, Kadın, Yaş 27, Evli).

“İlahiyatlar dava adamı yetiştirir sanıyordum. Kendimi de dava adamı gibi görüyordum ve beklentim büyüktü. Ancak okuldaki ilk haftalarımın itibaren tam bir hayal kırıklığı yaşadım. Hocalar, eğitim, arkadaşlar hepsi amaçsızdı... Hepsi boştu, ortada dava yoktu ya da bana kimse davadan bahsetmiyordu. Arkadaşlar arasındaki vatsat sohbet konuları: hocaların giydikleri, arabaları ve evleri idi. Okula bağlılığım o dönemde bitti ve bir daha da asla bağlanamadım. Amaçsızlaştım o dönemde... Oysa şimdi hayatla yüzleşmiş ve gerçekleri görmüş bir şekilde döndüm okula; sadece mezuniyet ve diploma için buradayım... (Öğrenci 19, Erkek, Yaş 36, Evli).

“Okulun imkânları sınırlıydı; hocaların tutum ve davranışları sorunlu; sosyal çevreye uyum sağlayamamıştım... Tüm bunlar benim neden ilahiyat fakültesinde okuyayım ki gibi bir sorgulamaya gitmemi sağladı. Amaçsızlaştım da diyebilirim. Hayatın bir amacı olmadığını, her şeyin başarılı olmak veya herkesin fıkıh ve Arapça öğrenmek zorunda olmadığı fikri oluştu zihnimde. Önce okula bağlılığım kopty; sonra kendime başka amaçlar bularak okulu terk ettim.” (Öğrenci 6, Erkek, Yaş 35, Bekâr).

3.4. Akademik, Kültürel ve Sosyal Uyumsuzluk

Öğrencilerin yüksek din öğretim kurumlarına uyumunda akademik, kültürel ve sosyal unsurların etkili olduğu düşünülmüş; öğrencilere, akademik personel, sınıf/bölüm arkadaşları ve fakülte'deki diğer çalışanlarla (öğrenci işlerinde çalışan memurlar, hizmetliler vb.) ilişkileri sorulmuştur. Bu konudaki görüşler Tablo 4'te yer almaktadır:

Tablo 4. Öğrencilerin Uyum Süreçlerine İlişkin Görüşleri

Tema	Kategoriler	Olumlu Görüş (f)	Olumsuz Görüş (f)
Sosyal Uyum	Sınıf/bölüm arkadaşlarıyla uyum	2	34
	Akademik personelle uyum	3	33
	Fakülte'deki idari çalışanlarla uyum	10	26
Kültürel Uyum	Üniversite/Fakülte'deki etkinliklere katılma	4	32
	Üniversite/Fakültenin kültürüne uyum sağlama	5	31

	Şehrin kültürel yapısına uyum sağlama	11	25
Akademik Uyum	Ders içeriklerine uyum	7	29
	Akademisyenlerin ders işleme biçimlerine uyum	8	28
	Ders değerlendirme biçimine uyum	14	22

Tablo 4 incelendiğinde, okul terki yaşayan öğrencilerin akademik, kültürel ve sosyal uyum sorunları yaşadıkları görülmektedir. Akademik uyum sorunları arasında: ders içerikleri, akademisyenlerin ders işleme biçimleri ve ders değerlendirme biçimleri sayılabilir. Ayrıca okul terki yaşayan öğrencilerin, fakülteadaki etkinliklere katılmadığı, fakültenin kendine has kültürüne ve şehrin kültürel yapısına uyum sağlayamadığı belirlenmiştir. Tema ile ilgili öğrenci görüşlerinden bazıları aşağıdadır:

“...İlahiyatı bırakmadan önce sınıftaki arkadaşlara bir türlü uyum sağlayamamıştım. Garip bir sosyal çevreydi; temel şeyleri bilmeyen herkesi aşağılıyor, dalga geçiyorlardı. İmam-hatipli değildim ve “karşı mahalleden”, yani Anadolu lisesinden gelmem onlar için sorun oluşturuyordu. Bu sorunu hiç aşamadık. Bana ilahiyatçıların aşırı kibirli olduğu söylenmişti; bu durumu yaşayıp gördüm...” (Öğrenci 35, Kadın, Yaş 30, Evli).

“...İlahiyattaki dersler benim yıllardır öğrendiğim pek çok dini bilgi, değer ve ilkeyle çelişiyordu. Örneğin bir derste şefaht yoktu gibi bir tartışma çıktı. Diğer bir derste cennet sonsuz değildir tartışması yapıldı. Bir diğerinde kadınlar hakkında din dışı şeyler konuştuk. Bunun gibi çok örnek var. Derslerin içeriklerinin makul olduğunun, bana bir şey vereceğini düşünmedim. Akademisyenlerin de pek öyle öğretme dertleri yoktu; her şey kitaplarda yazıyor, gidin okuyun derlerdi. Okuyacağımız kaynaklar ise mutlaka onların yazdıkları kitaplar olmalıydı. Ben bu ve benzeri durumlara uyum sağlamayı reddettim...” (Öğrenci 22, Erkek, Yaş 41, Evli).

“...Üniversitede ara sıra kültürel etkinlik olsa da fakültemizde neredeyse hiç etkinlik olmazdı. Kültür ve sanat adeta ilahiyattan soyutlanmıştı. Bazı fakültelerde hat, tezhip ve ney kursları olduğunu duyduk ve hocalara bunu ilettik; ancak bize bunun gibi boş işlere uğraşmak yerine hadis, tefsir ve fıkıhın daha önemli olduğu, boş zamanlarımızda din içerikli kitap okumamız gerektiğini söylediler. O dönemde hocaların ergen veya genç psikolojisini anladığımı düşünmüyordum. Gariptir ki üst sınıflardaki öğrencilerde bile kültür ve sanatın boş şeyler olduğuna ilişkin düşünce egemendi. Şehrin imkânlarından da yararlanamıyorduk çünkü kadındık, yurt şehre uzak olduğundan akşam dışarı çıkamazdık ve daha da önemlisi kamusal alan bize kapalıydı...” (Öğrenci 31, Kadın, Yaş 44, Evli).

3.5. Yüksek Din Öğretiminde Okul Terki Nedenleri

Bu bölümde öğrencilere kendilerinin neden okulu terk ettikleri ve öğretim elemanlarına yüksek din öğretiminde yaşanan okul terkinin nedenleri sorulmuş, alınan cevaplar Tablo 5’te sınıflandırılmıştır.

Tablo 5. Öğrenci ve Öğretim Elemanlarına Göre Okul Terki Nedenleri

Kategoriler	Öğrenci Görüşleri (f)	Öğretim Elemanı Görüşleri (f)
Akademik başarısızlık	22	10
Akademik uyum sorunları	20	9
Sosyal çevreye uyum sorunları	17	8

Maddi sorunlar	16	8
Sağlık sorunları	15	7
İnanç çatışmalarına bağlı sorunlar	13	6
Şehre uyum sağlayamama	12	5
Aile baskısıyla seçim yapmış olma	9	4
Amaçsızlık / Gelecekte beklenilenin olmaması	7	4
Yabancı dil hazırlık sınıfında başarısız olma	7	3
Evlilik ve diğer ailevi nedenler	6	3
İş yaşamına başlama	5	2
Okul kurallarına uymama / ceza almış olma	2	2
Aile Özlemi	2	1

Tablo 5 incelendiğinde, öğrencilerin yaşadığı akademik başarısızlıkların okul terkinin başat nedeni olduğu, akademik ve sosyal çevreye uyum sorunlarının da önem arz eden terk nedenlerinin başındadır. Ayrıca maddi sorunlar ve inanç çatışmalarının da öğrenci terkinine yol açan nedenlerden olduğu tespit edilmiştir. Tema ile ilgili öğrenci ve öğretim elemanı görüşleri aşağıda yer almaktadır:

“... İlahiyat fakültesinin 2. Sınıfında okurken okulu terk etmiştim. Dersler oldukça zordu ve hocalar çok gereksiz ayrıntılara giriyorlardı. Hocalara soru soramıyor, sorduğumuzda azar işitiyorduk. Bu durum akademik anlamda beni olumsuz etkiledi. Artık derslere çalışmıyor, sınavlara girmiyordum...” (Öğrenci 14, Erkek, 34 Yaş, Evli).

“...İlahiyatlar farklı sosyal ve kültürel yapıdadır. İlahiyat içine girmedikçe yaşamazsınız bu durumu. Kendi alanlarını oluşturur; kendi deneyimlerini yaşarlar ilahiyatçılar. Ben de öyleyim; kendi alanımı yaratmıştım. Sosyal olarak çok yalnızdım okula giderken; hatta kendimi soyutlardım diğerlerinden. Bu durum bana garip gelmezdi belki ama ben onlar (diğer öğrenciler) için öteki mahalledendim. Bu ötekileştirme okulu terk etmeme yol açtı.” (Öğrenci 26, Kadın, 29 Yaş, Bekâr).

“...İlahiyatı terk eden öğrencinin birden çok nedeni vardır bunu yapmak için. Evvvela akademik olarak başarısızlık yaşıyorlar. Derslere devam etmiyor, arkadaşları ile iletişime geçmiyorlar. Bizlere de uzaklar. Yakınlaşmaya çalıştıkça da uzaklaşıyorlar. Temelde bizim öğrenciyle birebir ilgilenme gibi bir durumumuz olmuyor. Ancak yine de elimizden geldiğince tanımaya, kazanmaya çalışıyoruz öğrenciyi...” (Öğretim Elemanı 8, Erkek, 59 Yaş, Evli).

“Aslında tek nedeni yok okul terkinin; çoğunlukla maddi sorunlar yaşıyor öğrencilerimiz. Zaten ilahiyata gelen öğrenciler alt/orta sınıftan. O denli maddi zorluklarla geliyorlar ki bazen bizler yardım ediyoruz okula devam edebilsinler diye...” (Öğretim Elemanı 5, Kadın, 37 Yaş, Evli).

“...Bir öğrencim ciddi inanç kargaşası yaşamıştı okulu bırakmadan önce. Hocalarıyla mezhebi tartışmalara girmişti. Sanırım bu tartışmalar onun inanışlarıyla tersti ki okulu bıraktı. Öğrencilerin bir kısmı da dava adamı olmak, İslam bayrağını yüceltmek gibi ulvi amaçlarla geliyorlar ilahiyatlara. Zamanla bu ulvi amaçta sapma oluyor. Amaçsızlık yaşanıyor belli ki... Ya da hayatın öncelikleri değişiyor ve okuldan ayrılıyorlar.” (Öğretim Elemanı 2, Erkek, 37 Yaş, Evli).

“Fakülteadaki ikinci yıлымda bir hoca ile ciddi bir tartışma yaşadık. Şefaahat, ahiret inancı, cinlerin mahiyeti, kabir azabı ve diğer bir iki konuda hoca oldukça farklı düşü-

nüyor ve bizleri de bu kavramlara inandığımız için suçluyor, hakaret ediyordu. Açıkçası o anda okulu bırakma kararı aldım. Hoca emekli olduktan sonra okula gelip onun yetiştirdiği diğer hocalarla durumu konuştum. Onlar da bana dönebilirsin, artık böyle sert söylemlere ilahiyatlarda yer yok gibi şeyler söylediler. Şimdi bizim inancımızı aşayışıl原因 hocalarla ilahiyatta karşılaşmıyorum ama sosyal medya çok daha kötleriyle tanıştırdı beni..." (Öğrenci 23, Erkek, Yaş 48, Evli).

"... İlahiyatın ilk yılında evde kalıyordum ve çoğu farklı fakültelerden inançlı ancak yalnız yaşayışta olan arkadaşlar edindim. Zamanla sosyal çevrem değişti. Artık kendimi ilahiyata ait görmüyordum. Bir süre sonra ailemden aldığım harçlığım yetmez oldu ve işe başlamam gerekti. Zamanla iş yaşamı daha cazip geldi ve okula dönmek istemedim..." (Öğrenci 29, Erkek, 33 Yaş, Bekâr).

"...Öğrencilerimizin bir kısmı isteyerek gelmiyor. Aile veya arkadaş baskısıyla seçim yapıyorlar. Ailelerinden ayrılmak, yurtta kalmak istemiyorlar ve gönülsüz bir şekilde ilahiyat tercihi yapıyorlar. Bu durumda okula, arkadaşlarına ve derslerine alışmıyor. Gerekli özeni göstermiyor derslere karşı; çoğunlukla ilk yıl içinde bırakıyor ilahiyatı..." (Öğretim Elemanı 1, Kadın, 46 Yaş, Evli).

"...İlahiyatta okurken görücü usulüyle evlendirildim. Ev işleri, evlilik yaşamı ve ardından çocuk sahibi olmak oldukça yorucuydu ve okula devam etmekte zorlanıyordum. Derslere devam edemeyince başarım da düştü. Kur'an Kursu öğreticisi olarak işe de başlayınca ilahiyatı bırakmak zorunda kaldım. İş yaşamı, evlilik ve diğer her şeyle birlikte öğrenci olmak çok çaba gerektiriyordu..." (Öğrenci 1, Kadın, 42 Yaş, Evli).

"Maalesef öğrenci danışmanlık hizmetleri çoğu ilahiyatta yetersizdir. Bunda suçu kendimizde arıyoruz... Ne yaparsak yapalım hayatta engel olamayacağınız durumlar var. Mesela bir öğrencimiz sınavda kopya çektiği için ceza almıştı. Sonra okul içinde birkaç kez daha gerek hocalara gerekse arkadaşlarına karşı uygunsuz davranışta bulundu. Zamanla okul içinde soyutlandı. Aslında biz onu kazanmaya çalışsak da o hep geri durdu; düşman gibi gördü bizi. Neticede okulu terk etti. Birkaç öğrenci affında döndüyse de başaramadı." (Öğretim Elemanı 11, Erkek, 49 Yaş, Evli).

"...Ne şehir ne de okul beklentimi karşıladı desem yalan olmaz. Şehir içinde kendimi çok yalıtılmış hissediyordum. Okulun imkânsızlıkları ise her şeye tuz biber ekliyordu. Evden uzak olmanın psikolojisi, ailemi özlemem de etkiliydi okulu bırakmamda." (Öğrenci 5, Kadın, 30 Yaş, Bekâr).

"... Üçüncü sınıfta okurken beklenmedik bir şekilde rahatsızlandım. Ameliyat olmak zorunda kaldım. Tedavi sürecim 4 yıl sürdü. Bu süre dâhilinde okula dönemedim. Sonrasında birkaç kez aftan dönmeyi denesem de iş ve yaşam koşulları engel oldu. Şimdi nasip oldu dönmek..." (Öğrenci 4, Erkek, Yaş 28, Evli).

"Aslında öğrencilerimiz fakülteye büyük bir heyecanla başlıyor. Sonra bir kısmı hazırlıktaki Arapça öğretiminde eleniyor. Başaramıyor ve bırakıyorlar. Aslında hazırlık önemli bir sosyalleşme imkânı sunuyor olsa da okul terkinin önemli bir nedeni bence. Ayrıca, öğrencinin çevresi de değişiyor; arkadaşları artıyor ve kafasını daha çok dersler yerine arkadaşlarıyla vakit geçirmeye yoruyor. İlahiyattan beklentisi olan öğrenci bu beklentinin tersini görünce okuldan soğuyor. Heyecan, hayal kırıklığına dönüşüyor. Mezun olunca din görevlisi veya öğretmen olmak dışında fazla alternatif de yok.

O halde öğrenci ciddi bir gelecek kaygısı yaşıyor. İlahiyat okumanın ayrıcalığını hissedemeyen veya aşırı ders yükü altında ezilip okulu terk eden öğrenciler de yok değil...” (Öğretim Elemanı 10, Erkek, 44 Yaş, Evli).

3.6. Çözüme İlişkin Öneriler

Öğrenci ve Öğretim elemanlarının, yüksek din öğretiminde okul terki sorununun çözümüne ilişkin görüşleri Tablo 6’da yer almaktadır:

Tablo 6. Çözüme İlişkin Öneriler

Kategoriler	Öğrenci Görüşleri (f)	Öğretim Elemanı Görüşleri (f)
Okul içi çalışma olanakları yaratarak öğrencilere ek finansman sağlanması	27	11
Psikolojik danışmanlık hizmetlerinin artırılması	22	10
Akran koçluğu sisteminin etkinleştirilmesi	19	8
Aile desteğine yönelik adımlar	14	6
Fakültelerde olumlu insan ilişkilerinin desteklenmesi	12	4

Tablo 6 incelendiğinde, öğrenci ve öğretim elemanları okul terkinin önlenmesi amacıyla psikolojik danışmanlık hizmetlerinin artırılması, akran koçluğu sisteminin etkinleştirilmesi ve aile desteğinin artırılmasına yönelik çalışmaların yapılması gerektiği görüşünü öne sürmüşlerdir. Katılımcıların okul terkinin çözümüne ilişkin görüşlerinden bazıları aşağıda yer almaktadır:

“...Özellikle ilk yıllar çok önemli. Öğrenciler okuldan ayrılmaya ya ilk ya ikinci yılda karar veriyorlar. Aslında çözüm öğrencilerin psikolojik açıdan desteklenmesiyle çözülebilir. Çünkü nedenleri sosyolojik olsa da her öğrenci bireysel deneyimleriyle okulu bırakma kararı almaktadır. Bireylere ulaşırsak ve onları psikolojik olarak desteklersek okul terki sorununu da çözebiliriz. Bunun yanında öğrencilere yönelik akademik başarı izleme programlarıyla belirli derslerde yaşanan akademik başarısızlık durumunun önüne geçilerek okul terki önenebilir” (Öğretim Elemanı 4, Erkek, 56 Yaş, Evli).

“...Okul içinde öğrencilere yarı zamanlı çalışma olanakları sağlanabilir. Bu sayede maddi imkânsızlıklar yaşayan öğrencilerin okulu terk etmesinin de önüne geçilebilir. Ayrıca okul içinde öğrenci ve öğretim elemanları tarafından “yardım sandıkları” gibi hayır mekanizmaları oluşturularak burs veya maddi destek sağlanabilir.” (Öğretim Elemanı 3, Erkek, 44 Yaş, Evli).

“Okula ilk geldiğimde ciddi anlamda zorlanmıştım. Hiçbir şeyin yerini bilmiyordum. İlk yıl çok zor geçmişti. Ayrıca yalnızdım ve amaçsızdım ilk yılımda. Sosyal açıdan yalnızlaşan insan terk eder okulu; bu açıdan bence arkadaşlar arası dayanışma artırılmalı. Yani ilahiyat içinde bir öğrenci birimi kurulabilir. Öğrenci birimi içinde bizim gibi okulu bırakmaya yatkın öğrencilere, yine bizim gibi öğrenciler danışmanlık sağlayabilir. Biz birbirimizi herkesten iyi anlar, sorunlarımızı en akılcı şekilde çözümleriz. Bu açıdan akranlar arası diyalog artırılmalı; fakülte bu iletişim biçimini desteklemelidir.” (Öğrenci 8, Erkek, 32 Yaş, Bekâr).

“Aile desteği bence önemlidir. Çünkü aile hem sorunun hem de çözümün bir parçasıdır. Bu açıdan yaklaşıldığında ilahiyat fakültesi içinde ailelerin katılımına açık

olan bir rehberlik birimi kurulabilir. Özellikle okul terki yaşama potansiyelindeki öğrencilerin ailelerine erişerek sürece müdahil olmaları sağlanabilir. Böylelikle okul ve aile ilişkileri de canlandırılmış olacaktır. (Öğretim Elemanı 9, Erkek, Yaş 49, Evli).

“Maalesef fakülte içinde akademisyenlerle hayati konular dışında görüşemiyorum. Onlar kendilerini halktan, öğrencilerinden ve kısacası hayattan soyutlamışlar. Bir çeşit kısır döngü içerisinde yaşıyor ve fildişi kulelere kendilerini hapsediyorlar. Fakülte içinde olumlu insan ilişkileri desteklense, ne bileyim en azından öğrenci işlerinde sıcak karşılansak... Ya da daha ergonomik bir çevrede daha insani şartlar altında yaşasak...” (Öğrenci 15, Kadın, Yaş 28, Bekâr).

Tartışma ve Sonuç

Yüksek din öğretiminde okul terki sorununa odaklanan bu çalışmada, okul terki yapan öğrencilerin yükseköğretim öncesi aldıkları eğitimin niteliği konusunda olumsuz görüş bildirdikleri belirlenmiştir. Ayrıca lise dönemi akademik başarıları düşük olan öğrenciler, sosyal ve kültürel uyum sorunları yaşamaya bu dönemde başlamakta, bu eğilim yükseköğretim sürecinde de devam etmektedir. Tinto, öğrenim hayatının bir bütün olduğunu, yükseköğretim öncesi dönemlerdeki akademik başarının, bireyin gerek yükseköğrenim sürecini gerekse profesyonel yaşamını doğrudan etkilediğini öne sürmektedir.²⁹ Bununla birlikte yüksek din öğretimine devam eden öğrencilerin %67’lik kısmının imam-hatip liselerinden geldiği düşünüldüğünde³⁰ imam-hatip liselerinin olanakları ve öğretim kadrolarının niteliğinin de öğrencinin yükseköğrenimdeki akademik başarısı ve okula devam etme eğilimini etkilediği anlaşılmaktadır. Bu araştırma sonuçlarıyla paralellik gösteren literatürdeki farklı araştırmalarda lise yaşantısının yükseköğrenim dönemi akademik, sosyal ve kültürel uyumu etkilediği; uyumsuzluk halinin öğrencide okulu terk etme isteği uyandırdığına yönelik bulgular yer almaktadır. Örneğin Jeno ve arkadaşları, lisans dönemi öncesindeki akademik deneyimlerin, lisans sürecindeki akademik başarıyı etkilediğini, akademik başarısızlık durumunun öğrencinin okul terki yapma olasılığını arttırdığını ifade etmektedir.³¹ Bu bağlamda yüksek din öğretimi öncesi lise yaşantısında akademik başarısı düşük olan, sosyal ve kültürel uyum sorunları yaşayan öğrencilerin, üniversite yaşantılarında okul terki yapmaya eğilimli oldukları söylenebilir.³² Üniversitelerde öğrenci devamsızlığı takip edilmekle birlikte, bu takip yalnızca bir dersten geçme noktasında işe koşulmakta; devamsızlığın arka planına yönelik çalışmaların yeterince yapılmadığı görülmektedir.³³ Üniversite ve bazı fakültelerde var olan rehberlik servisleri daha aktif şekilde çalışır duruma getirilerek öğ-

²⁹ Vincent Tinto, “Defining Dropout: A Matter Of Perspective”, *New Directions for Institutional Research* 1982/36 (1982): 6.

³⁰ İlgili veri YÖK ATLAS veri tabanından elde edilmiştir.

³¹ Lucas M. Jeno v.dğr., “A Prospective Investigation of Students’ Academic Achievement and Dropout in Higher Education: a Self-Determination Theory Approach”, *Educational Psychology* 38/9 (2018): 1177-1178.

³² Özge Öztekin, *Lise Öğrencilerinin Devamsızlık Nedenlerinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2013): 125-126.

³³ Hüseyin Şimşek, “University Students’ Tendencies Toward and Reasons Behind Dropout.”, *Journal of Theoretical Educational Science* 6/2 (2013): 244.

rencileri devamsızlık durumu takip edilmeli; devamsızlık konusunda sorunlar yaşayan öğrencilere psikolojik destek programları uygulanmalıdır.

Araştırma kapsamında okul terki yaşayan öğrencilerin ilahiyat/İslami ilimler fakültelerini seçme nedenleri tespit edilmiştir. Buna göre, iş bulma ve istihdam olanaklarının fazlalığı; aile, akraba veya arkadaş etkisi; ilahiyat alanına duyulan ilgi ve istek öğrencilerin önemli bulduğu tercih nedenlerindedir. Ayrıca öğrenciler, fakültenin bulunduğu şehir; bağlı olunan dini cemaatin yönlendirmesi, üniversite giriş sınavı puanının yetersizliği ile lise/dershane veya çevrenin yönlendirmesi gibi nedenlerle ilahiyat/İslami ilimler programlarını tercih etmektedirler. Korkmaz, aile ve yakın çevrenin yönlendirmesi ile istihdam olanaklarının, öğrencilerin ilahiyat fakültesini tercih etmesinde önem arz ettiğini bildirmektedir.³⁴ Bu noktada “lisans öğrenimi öncesinde yapılan tercihlerin, öğrencinin profesyonel iş yaşantısını etkilediği”³⁵ gerçeğinden hareketle, yalnızca iş bulma ve istihdam olanaklarına bakılarak bu programların tercih edilmesi önemlidir. Bireylerin işe yönelik tutumları, onların işlerini severek yapmaları ve işlerinden doyum sağlamalarıyla mümkün olabilir. İstihdam olanakları gelişmiş olduğu için tercih yapan öğrencilerin gelecekte okul terki yapması mümkündür.³⁶ Aljohani, öğrencinin isteği dışında devam ettiği lisans programlarını ya terk ettiği ya da ileride bu mesleği yapmaktan imtina ettiğini, gönülsüz bir şekilde okula devam eden öğrencilerin, kariyerlerinde sorunlar yaşadığı ve çoğunlukla lisans mezuniyeti dışındaki alanlarda çalışmayı tercih ettiklerini bildirmektedir.³⁷ Üniversite tercihlerinde öğrencilere daha iyi yönlendirme yapılabilmesi için, öğrencinin tüm öğrenim deneyimi kayıt altına alınmalı; öğrenci ilgi ve isteklerine yönelik lisans programlarına yerleştirilmelidir. Ancak elbette Türkiye’de her yıl sayısı katlanarak artan ve yaklaşık iki milyon öğrencinin girdiği merkezi seçme sınavları düşünüldüğünde öğrencilerin ilgi ve yeteneklerine yönelik yönlendirmeler yapılması güçleşmektedir. Öğrencilerin ilgi ve isteklerine göre üniversite ve bölüm tercihi yapabilecekleri bir yerleştirme sistemi, ilk tahlilde zor görünmesine rağmen imkânsız da değildir. Bu amaçla tepeden inme veya günü kurtarma niyetiyle girilen merkezi sınav sistemlerinden vazgeçilerek eğitim sistemindeki tüm paydaşların görüşlerinin alındığı bir zemininin oluşturulması ve sınav sisteminin uzlaşıyla tasarlanması önemlidir.

Araştırma bulgularına göre okul terki yaşayan öğrenciler, okula bağlılık hissetmediklerini ve amaçsız olduklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca eğitim ve öğretimin niteliği, sosyal çevre, okulun olanakları ve akademisyen ilgisizliğinin kendilerini amaçsızlaştırdığını ve okula bağlılıklarını olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Araştırmanın söz konusu bulgusu literatürdeki farklı araştırmalarla desteklenmektedir.

³⁴ Mehmet Korkmaz, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Fakülteyi Tercih Nedenleri: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği”, *Bilimname* 2010/1 (2010): 188.

³⁵ Yener Özen, “Kişisel sorumluluk bağlamında kariyer seçimini etkileyen sosyal psikolojik faktörler”, *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 3 (2011): 84.

³⁶ Stefan Cvetkovski v.dğr., “Student Psychological Distress and Degree Dropout or Completion: a Discrete-time, Competing Risks Survival Analysis”, *Higher Education Research & Development* 37/3 (2018): 488.

³⁷ Othman Aljohani, “A Comprehensive Review of the Major Studies and Theoretical Models of Student Retention in Higher Education.”, *Higher education studies* 6/2 (2016): 12-13.

Örneğin Bülbül, yükseköğretim öğrencilerinin okul terki nedenlerine ilişkin çalışmasında, öğrencilerin okullarından memnun olmadıklarını, kuruma bağlılık hissetmediklerini belirlemiştir.³⁸ Tinto, öğrencilerin amaçları doğrultusunda hareket ettiğinde okula bağlı kalabildiklerini, amaçsızlaşmanın okula bağlılığı olumsuz yönde etkilediğini bildirmiştir.³⁹ Amaca bağlılık, öğrencinin okula devamında önem arz etmektedir. Davidson ve Wilson, okula kendilerini ait hissetmeyen veya bağlılık düzeyi düşük öğrencilerin daha kolay okul terki yaşadıklarını; tutarlı bir hedefi olmasızın veya gönülsüz bir şekilde üniversiteye gelen öğrencilerin okulu bırakma ihtimallerinin daha fazla olduğunu belirtmiştir.⁴⁰ Bu kapsamda liselerde öğrencileri belirli kariyer hedeflerine yönlendiren ve onlara somut amaçlar sunan bir yönlendirme sisteminin işlerlik kazandırılması önemlidir. Ayrıca öğrencilerin yeni ve farklı ortamlara daha kolay uyum sağlayabilmesi amacıyla farkındalık ve uyum eğitiminin her eğitim kademesinde verilmesi de önemlidir.

Araştırma sonucunda okul terki yaşayan öğrencilerin sınıf/bölüm arkadaşları, akademik ve idari personel ile uyum sorunları yaşadıkları belirlenmiştir. Ayrıca öğrenciler, Üniversite/Fakülte'deki etkinliklere katılma, Üniversite/Fakülte'nin kültürüne uyum sağlama ve şehrin kültürel yapısına uyum sağlama noktasında da sorunlar yaşamaktadırlar. Akademik olarak da uyum sorunları yaşayan ve okul terki yapan öğrenciler, ders içeriklerine, akademisyenlerin ders işleme biçimlerine ve ders değerlendirme biçimine de uyum sağlama noktasında zorlandıklarını dile getirmişlerdir. Araştırma sonuçları literatürdeki farklı araştırma sonuçlarıyla desteklenmektedir. Whannel ve Allen, akademik alanda uyum sağlayan öğrencilerin okula devamının daha kolay olduğunu, buna karşın uyumsuzluk durumunun okul terkini arttırdığını savunmaktadır.⁴¹ Ramrathan, okul terkinin oldukça karmaşık unsurlar tarafından yönlendirilen bir olgu olduğunu, akademik ve sosyal uyum sorunları yaşayan öğrencilerin okula bağlılıklarının da düşük seviye kaldığını bildirmiştir.⁴² Okul terki'ne ilişkin model öne süren Burke, kültürel, sosyal ve akademik uyumun, öğrencilerin okula devam etmesi noktasında önemli olduğunu bildirmektedir.⁴³ Araştırma sonuçlarından hareketle sosyal, akademik ve kültürel olarak ilahiyat fakültelerine uyum sağlayan öğrencilerin, belirli bir adanmışlık ve amaçlılık ile okula devam ettikleri; aksi durumda okula aidiyetlerinin azaldığı ve okulu terk etme eğilimlerinin arttığı söylenebilir. Dolayısıyla öğrencilerin üniversite eğitimleri boyunca akademik, sosyal ve kültürel uyumlarının takip edilmesi; zaman zaman psikolojik, sosyal ve akademik olarak desteklenmeleri önemlidir.

³⁸ Tuncer Bülbül, "Yükseköğretimde okul terki: Nedenler ve çözümler", *Eğitim ve Bilim* 37/166 (2012): 226-227.

³⁹ Tinto, "Defining dropout: A matter of perspective", 10.

⁴⁰ J. Cody Davidson - Kristin B. Wilson, "Community college student dropouts from higher education: Toward a comprehensive conceptual model", *Community College Journal of Research and Practice* 41/8 (2017): 521-522.

⁴¹ Robert Whannel - William Allen, "High School Dropouts Returning to Study: The Influence of the Teacher and Family during Secondary School.", *Australian Journal Of Teacher Education* 36/9 (2011): 29.

⁴² Labby Ramrathan, "Beyond Counting the Numbers: Shifting Higher Education Transformation into Curriculum Spaces", *Transformation in Higher Education* 1/1 (2016): 5.

⁴³ Adam Burke, "Student Retention Models in Higher Education: A Literature Review", *College and University* 94/2 (2019): 14.

Araştırma sonucunda, öğrencilerin okul terki yapmasının nedenleri arasında akademik başarısızlık ve uyum sorunları, sosyal uyumsuzluk, maddi imkânsızlıklar, sağlık sorunları sayılabilir. Bunun yanında inanç çatışmalarına bağlı sorunlar, şehre uyum sağlayamama, aile baskısı ile ilahiyat programlarına yerleşme, amaçsızlık, gelecekte bekleniminin olmaması da okul terkine yol açan nedenler arasındadır. Ayrıca yabancı dil hazırlık sınıfında başarısız olma, evlilik ve ailevi nedenler, işe başlama, aile özlemi, okul kurallarına uymama veya ceza alma gibi etkenler de öğrencilerin ilahiyat fakültelerini terk etmesine neden olabilmektedir. Özellikle maddi imkânsızlıklar yaşayan öğrenciler, ders kaydı yaptırmamakta veya okulu tamamen terk etmektedirler. Araştırmanın bu bulgusu literatürdeki farklı araştırmalarla paralellik göstermektedir. Örneğin Murdock, öğrencilerin içinde olduğu maddi sorunlar nedeniyle iş aramaya yöneldikleri, bir iş bulanların büyük çoğunluğunun süreç içerisinde okulu terk ettiğini bildirmiştir.⁴⁴ Ayrıca inanç tartışmaları ve ideolojik görüş ayrılıklarının da okul terkine yol açtığına dair bulgu önem arz etmekte ve literatürdeki farklı araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Smart, okul terki yapan öğrencilerden bazılarının arkadaşları veya akademisyenlerle ideolojik tartışmaya girdiklerini; bazılarının ise dini konularda tartışmalar yaşadıkları için derslere devam etmediğini bildirmiştir.⁴⁵ İlahiyat fakülteleri her görüş ve inanışta öğrenci ve akademisyenin bulunabileceği kurumlardır. Farklı anlayışların dinî çoğulculuk kapsamında bulunduğu sosyolojik yapılarda çeşitli çatışmaların olması normal olarak kabul edilse de rencide edici, kırıci veya yanlış anlaşılmalara sebebiyet veren bir söylem, öğrenci açısından okul terkine neden olabilecek sorunları beraberinde getirebilir. Bu açıdan çok kültürlü ve çoğulcu bir anlayışla kurgulanan ilahiyat/İslami ilimler fakültelerinde öğrenci ve akademisyenlerin karşılıklı saygı ve anlayış içinde olmalarını sağlayıcı empati oluşturacak eğitimler verilmeli; öğrenci-akademisyen ilişkisi sağlamlaştırılmalıdır.

Araştırmanın dikkat çekici bir sonucu olarak okul terkinin üniversitenin ilk yıllarında yaşandığına ilişkin öğretim elemanı görüşleridir. Kahn ve Nauta'ya göre öğrencilere ilk yılda sunulan sosyal destek, onların okul terki yaşama ihtimalini düşürmektedir.⁴⁶ Bu araştırma sonucunda öğrencilerin, üniversitenin ilk yıllarında akademik, kültürel ve sosyal uyum sorunları yaşadıkları ve bu dolayımında okulu terk ettikleri belirlenmiştir. Araştırmanın söz konusu bulgusu, literatürdeki farklı araştırmalarla benzerlik göstermektedir. Trautwein ve Bosse, üniversitenin ilk yılının öğrenci için hayati olduğunu, bu dönemde yaşadığı uyumsuzluk ve olumsuzlukların onu okul terkine yönlendirdiğini; zamanla okula uyum sağlayan ve akademik potansiyelini göstermeyi başaran öğrencilerin okulda kalmayı tercih ettiğini dile getirmektedir.⁴⁷ Bu açıdan ilahiyat fakültelerinde okul terkinin önlemek için özellikle ilk

⁴⁴ Tullisse A. Murdock, "It isn't Just Money: The Effects of Financial Aid on Student Persistence", *The Review of Higher Education* 11/1 (1987): 91.

⁴⁵ John C. Smart, *Higher Education: Handbook of Theory and Research* (New York: Springer, 2008), 23: 53.

⁴⁶ Jeffrey H. Kahn - Margaret M. Nauta, "Social-Cognitive Predictors of First-Year College Persistence: The Importance of Proximal Assessment", *Research In Higher Education* 42/6 (2001): 639.

⁴⁷ Caroline Trautwein - Elke Bosse, "The First Year in Higher Education—Critical Requirements from the Student Perspective", *Higher Education* 73/3 (2017): 379-381.

yıl yapılacak öğrenci uyum çalışmaları özel önem taşımaktadır. Özellikle lise döneminde düşük akademik başarı gösteren ve sosyal uyumsuzluklar yaşayan öğrenciler için destek sağlanması önemlidir.

Araştırmada öğrenci ve öğretim elemanlarına göre okul terki sorununun çözümüne yönelik öneriler de belirlenmiştir. Buna göre, okul içi çalışma olanakları üreterek maddi sıkıntılar yaşayan öğrencilere ek finansman kaynakları sağlanması önemlidir. Hâlihazırda pek çok fakültede ders saatleri dışında kısmi zamanlı öğrenci istihdamı söz konusudur. Ayrıca öğrencilere destek sağlayan gönüllü kuruluşlar da bulunmaktadır. Söz konusu çözüm önerisi literatürde de sıklıkla önerilmektedir. Melguizo ve arkadaşları, öğrencilere sağlanacak okul dışı istihdam olanaklarının, öğrencileri okula bağlamada ve okul terkini azaltmada önemli bir etkisinin olduğunu bildirmektedir.⁴⁸ Bu sayede öğrencilerin maddi sorunlarının bir nebze de olsa çözümlenmesi sağlanabilir. Ayrıca çeşitli yardım sandıklarının kurulması konusunda öğrencilerin teşvik edilmesi, çeşitli sivil toplum kuruluşlarından veya hayırseverlerden destek alınması yönünde okul kulüplerinde çalışmalar yapılması da önerilebilir. Bununla birlikte öğrencileri okul terkine sevk eden uyum sorunlarının büyük çoğunluğu profesyonel psikolojik yardım alınmaksızın çözümlenememektedir.⁴⁹ Bu amaçla üniversite/fakülte veya bölüm bazında psikolojik destek hizmetleri işlerlik kazandırılmalı, öğrencilerin sağlıklı psikolojik destek alması teşvik edilmelidir. Okul terki, çoğu durumda arkadaş gruplarına sirayet edemeyen yalnız veya yalıtılmış öğrencilerin başvurduğu bir kaçış mekanizmasıdır.⁵⁰ Okul terkini azaltmanın diğer bir yolu, akran koçluğu sisteminin etkinleştirilmesidir. Akran koçluğu, öğrencilerin birbirlerini sosyal, kültürel ve akademik konularda desteklediği bir sosyalleşme aracıdır. Akran koçluğu sayesinde öğrenci hem okula kolaylıkla uyum sağlarken hem de akademik ve kültürel sorunlarına da çözüm bulabilmektedir.⁵¹ Kahu, yükseköğrenim sürecinde yaşanan uyum sorunları ile akademik başarısızlığın, öğrencilerde motivasyon ve özgüven sorunları oluşturduğunu, azalan özgüvenin bir sonucu olarak okul terkinin görüldüğünü bildirmektedir.⁵² Bu sebeple öğrencilere sunulan rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin etkinliği önem taşımaktadır.

Guri, akademisyenler ile öğrenciler arasındaki olumlu ilişkilerin önemli olduğunu, öğrencilerin uyum ve akademik başarısının önündeki engellerin etkili iletişimle çözümlenebileceğini savunmaktadır.⁵³ Bu araştırma sonucunda öğrenci ve akademisyenlerin okul terkini önlemek için ilahiyat fakültelerindeki olumlu insan ilişkilerin desteklenmesi yönündeki görüşleri dikkat çekicidir. Öğrenciler, öğretim

⁴⁸ Tatiana Melguizo v.dğr., "Credit for Low-income Students and Access to and Academic Performance in Higher Education in Colombia: A Regression Discontinuity Approach", *World Development* 80/1 (2016): 72-73.

⁴⁹ Öztekin, *Lise Öğrencilerinin Devamsızlık Nedenlerinin İncelenmesi*, 102.

⁵⁰ David Lake, "Reducing Isolation for Distance Students: An On-Line Initiative", *Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning* 14/3 (1999): 19.

⁵¹ Marc Van Der Steeg V.Dğr., "Does Intensive Coaching Reduce School Dropout? Evidence From A Randomized Experiment", *Economics of Education Review* 48 (2015): 192-193.

⁵² Ella R. Kahu, "Framing Student Engagement In Higher Education", *Studies In Higher Education* 38/5 (2013): 761.

⁵³ Sarah Guri, "Equality And Excellence In Higher Education—Is It Possible?", *Higher Education* 15/1-2 (1986): 63.

elemanlarının kendilerine sıcak ve olumlu ilişki kurduğunu hissederse derse ve fakülteye yönelik olumlu görüş geliştirmekte; öğrenci tutum ve davranışları bu olumlu perspektiften etkilenmektedir.⁵⁴ Bu bağlamda fakültelerde ders dışı saatlerde çeşitli okuma grupları kurulması veya akademik etkinlikler düzenlenmesiyle olumlu öğrenci-öğretim elemanı ilişkisi arttırılıp öğrencilerin özgüven kazanması sağlanabilir.

Yüksek din öğretimi ile diğer yükseköğretim kurumlarında yaşanan okul terkinin nedenleri ve okul terki süreçleri karşılaştırıldığında göze çarpan önemli bir terk nedeninin öğrencinin önceki öğrenmeleri ve dini yaşantısının, yüksek din öğretimi kurumunda karşılaştığı eğitim ve dini yaşantı ile tezat oluşturduğudur. Yüksek din öğretimi programlarında yer alan çeşitli dersler ve öğretim elemanlarının metafizik konulara yaklaşımları, bazı öğrenciler tarafından kabul edilmemektedir. Bu durum öğrencide inanç eksenli içsel çatışmalara yol açabilir. İçsel çatışmaların çözüme kavuşturulmadığı durumlarda öğrenciler ya içe kapanarak eski yaşamlarına devam etme ya da okula yabancılaşma yolunu tercih etmektedirler. Her iki durumda da öğrenci okuldaki sosyal ve eğitsel yaşantı ile arasına duvar örmektedir. Diğer bir nokta, yüksek din öğretimi kurumlarında yer alan çeşitli derslerde dinin diğer işlevlerinin yanında politik bir işlevini öne çıkaran söylemlere aşırı yer verilmesidir. Bu durum belirli bir politik söylemin etkisi ile olabildiği gibi öğretim elemanının politik görüşlerini öğrencilere dayatma çabası olarak da anlaşılabilir. Bu durum araştırma kapsamında toplanan verilerde kayıt altına alınamasa da kayıt dışı konuşmalarda okul terki yaşayan öğrencilerin sıklıkla bildirdiği terk nedeni olarak öne çıkmaktadır.

Yüksek din öğretiminde okul terki sorununu ele almaya çalışan bu araştırma, okul terki olgusunun karmaşık doğası gereği çeşitli sınırlılıklar içermektedir. Öncelikle nitel desende sınırlı bir çalışma grubu kapsamında tasarlanan araştırmada öğrenci ve öğretim elemanı görüşleri derinlemesine ele alınmıştır. Çalışmanın sınırlı bir nicel boyutu olsa da nicel araştırmaların ele aldığı konuyu genelleyici özelliğinden yararlanılmamıştır. İleride yapılacak araştırmaların nicel veya karma desende olması, okul terki olgusunun sınırlarının belirlenebilmesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca literatürle paralel şekilde bu araştırmada okul terki olgusu dönemsel eğilimleri keskinleştirecek şekilde ele alınmış; süreç bazında değerlendirilmiştir. İleride yapılacak çalışmaların boyamsal olarak tasarlanmasıyla okul terki olgusunun süreç içindeki gelişimi daha iyi izlenebilir. Ayrıca Türkiye ölçeğinde yürütülecek çeşitli araştırmalarla okul terki sorununun yaygınlığı belirlenebilir. Son olarak öğrencilerin okula uyum, okul tükenmişliği veya bağlılık gibi sosyal psikolojik süreçlerini okul terki kapsamında ele alan çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynaklar

- Aljohani, Othman. "A Comprehensive Review of the Major Studies and Theoretical Models of Student Retention in Higher Education". *Higher Education Studies* 6/2 (2016): 1-18.
- Baltacı, Ali. "Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (2018): 231-274.

⁵⁴ Karen Leppel, "Similarities and Differences in The College Persistence of Men and Women", *The Review of Higher Education* 25/4 (2002): 447.

- Baltacı, Ali. "Nitel veri analizinde Miles-Huberman modeli". *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/1 (2017): 1-15.
- Burke, Adam. "Student Retention Models in Higher Education: A Literature Review". *College and University* 94/2 (2019): 12-21.
- Bülbül, Tuncer. "Yükseköğretimde okul terki: Nedenler ve çözümler". *Eğitim ve Bilim* 37/166 (2012): 219-235.
- Cabus, Sofie J. - De Witte, Kristof. "Why Do Students Leave Education Early? Theory and Evidence on High School Dropout Rates". *Journal of Forecasting* 35/8 (2016): 690-702.
- Christle, Christine A. - Jolivet, Kristine - Nelson, C. Michael. "School Characteristics Related to High School Dropout Rates". *Remedial and Special Education* 28/6 (2007): 325-339.
- Cvetkovski, Stefan J. - Jorm, Anthony F. - Mackinnon, Andrew J. "Student Psychological Distress and Degree Dropout or Completion: a Discrete-time, Competing Risks Survival Analysis". *Higher Education Research & Development* 37/3 (2018): 484-498.
- Davidson, J. Cody - Wilson, Kristin B. "Community college student dropouts from higher education: Toward a comprehensive conceptual model". *Community College Journal of Research and Practice* 41/8 (2017): 517-530.
- Guri, Sarah. "Equality and excellence in higher education—Is it possible?". *Higher Education* 15/1-2 (1986): 59-71.
- Hamilton, Stephen F. "Raising Standards and Reducing Dropout Rates". *Teachers College Record* 87/3 (1986): 410-429.
- Jeno, Lucas M. - Danielsen, Anne G. - Raaheim, Arild. "A Prospective Investigation of Students' Academic Achievement and Dropout in Higher Education: a Self-Determination Theory Approach". *Educational Psychology* 38/9 (2018): 1163-1184.
- Kahn, Jeffrey H. - Nauta, Margaret M. "Social-Cognitive Predictors of First-Year College Persistence: The Importance of Proximal Assessment". *Research in higher education* 42/6 (2001): 633-652.
- Kahu, Ella R. "Framing Student Engagement In Higher Education". *Studies In Higher Education* 38/5 (2013): 758-773.
- Klaveren, Chris van - Kooiman, Karen - Cornelisz, Ilja - Meeter, Martijn. "The Higher Education Enrollment Decision: Feedback on Expected Study Success and Updating Behavior". *Journal of Research on Educational Effectiveness* 12/1 (2019): 67-89.
- Korkmaz, Mehmet. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Fakülteyi Tercih Nedenleri: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği". *Bilimname* 2010/1 (2010): 167-204.
- Köse, İbrahim Alper. "Yükseköğretim Kurumlarında Öğrenci Sadakati". *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* 2/2 (2012): 114-118.
- Köylü, Mustafa. "Türkiye'de Yüksek Din Öğretimi: Nicelik mi Nitelik mi?". *Öndokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35/35 (2013): 21-44.
- Lake, David. "Reducing Isolation for Distance Students: An On-Line Initiative". *Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning* 14/3 (1999): 14-23.
- Leppel, Karen. "Similarities and Differences in The College Persistence of Men and Women". *The Review of Higher Education* 25/4 (2002): 433-450.
- Melguizo, Tatiana - Sanchez, Fabio - Velasco, Tatiana. "Credit for Low-income Students and Access to and Academic Performance in Higher Education in Colombia: A Regression Discontinuity Approach". *World development* 80/1 (2016): 61-77.
- Mercan, Çare Sertelin - Yıldız, S. Armağan. "Eğitim Fakültesi Birinci Sınıf Öğrencilerinin Üniversiteye Uyum Düzeylerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi". *HAYEF Journal of Education* 8/2 (2011): 135-154.
- Murdock, Tullisse A. "It isn't Just Money: The Effects of Financial Aid on Student Persistence". *The Review of Higher Education* 11/1 (1987): 75-101.
- Nicoletti, Maria do Carmo. "Revisiting the Tinto's Theoretical Dropout Model." *Higher Education Studies* 9/3 (2019): 52-64.
- Özen, Yener. "Kişisel Sorumluluk Bağlamında Kariyer Seçimini Etkileyen Sosyal Psikolojik Faktörler". *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama* 3 (2011): 81-96.
- Öztekin, Özge. *Lise Öğrencilerinin Devamsızlık Nedenlerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2013.
- Ramrathan, Labby. "Beyond Counting the Numbers: Shifting Higher Education Transformation into Curriculum Spaces". *Transformation in Higher Education* 1/1 (2016): 1-8.
- Rumberger, Russell W. *Dropping Out*. Boston: Harvard University Press, 2011.
- Smart, John C. *Higher Education: Handbook of Theory and Research*. New York: Springer, 2008.
- South, Scott J. - Haynie, Dana L. - Bose, Sunita. "Student Mobility and School Dropout". *Social Science Research* 36/1 (2007): 68-94.

- Steeg, Marc van der - Elk, Roel van - Webbink, Dinand. "Does intensive coaching reduce school dropout? Evidence from a randomized experiment". *Economics of Education Review* 48 (2015): 184-197.
- Şimşek, Hüseyin. "University Students' Tendencies Toward and Reasons Behind Dropout". *Journal of Theoretical Educational Science* 6/2 (2013): 242-271.
- Tinto, Vincent. "Defining dropout: A matter of perspective". *New Directions for Institutional Research* 1982/36 (1982): 3-15.
- Tinto, Vincent. "Dropout from Higher Education: A Theoretical Synthesis of Recent Research". *Review of Educational Research* 45/1 (1975): 89-125.
- Trautwein, Caroline - Bosse, Elke. "The First Year in Higher Education—Critical Requirements from the Student Perspective". *Higher Education* 73/3 (2017): 371-387.
- Turan, Güngör. "Türkiye'de Yüksek Öğretim ve Ekonomik Büyüme". *Journal of Epoka University* 5/2 (2016): 1-29.
- Turan, İbrahim - Nazıroğlu, Bayramali. "İlahiyat Fakültesine Yeni Gelen Öğrencilerin Sorun ve Beklentileri: OMÜ İlahiyat Fakültesi Örneği". *Journal of International Social Research* 8/36 (2015): 466-479.
- Uysal, Ahmet. "Okulu Bırakma Sorunu Üzerine Tartışmalar: Çevresel Faktörler". *Milli Eğitim Dergisi*. 178 (2008): 139-150.
- Uysal, Doğan - Aydemir, Emel Ersun. "Türkiye'de Yükseköğretim Kavramı ve Yükseköğretimin İstihdam ve Ekonomiye Etkisinin Analizi". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 35 (2016): 275-284.
- Vagle, Mark D. *Crafting Phenomenological Research*. Routledge, 2018.
- Whannell, Robert - Allen, William. "High School Dropouts Returning to Study: The Influence Of The Teacher And Family During Secondary School." *Australian Journal Of Teacher Education* 36/9 (2011): 22-35.
- Wilson, John D. *Student Learning in Higher Education*. New York: Routledge, 2018.
- Yeh, Ching-Chiang - Hsu, Ching-Wen. "Mining the Student Dropout in Higher Education". *Journal of Testing and Evaluation* 48/6 (2019): 1-13.